

tözete vagy a történet elején felbukkanó kígyó, feketék. Az ostrom idején zuhogó vörös hajnali eső nemcsak szemet gyönyörködtető, de könnyedén értelmezhető a harccal járó véreső előrevetített metaforájaként is.

A könyv magas színvonalú vizuális kivitelezése mellett ki kell emelnünk a magyar fordító, Tamás Gábor leleményességét is, különösen a helységnevek magyarításakor. Kalugyer, Háncskövesd, Övrejtek, Dióhalom, Tórét, Szömörcecév, Zordbozótos akár egy magyar gyermekkönyv helyszínei is lehetnének.

Az *Egérország* nem szokványos képregény: bár használ olyan elemeket, amelyek megszokottak, képes túllendíteni ezeket az ismert topo-

szokon és megkérdőjelezni a narráció elemeit, ugyanis folyamatosan elbizonytalanító gesztusokkal él. A kirajzolódó egérvilág árnyaltnak tűnik, és képes arra, hogy egy létező, történelemmel rendelkező civilizáció illúzióját keltse. Az illusztráció és a szöveg mennyisége összhangban van, a szöveg nem magyarázója a képi világnak, hanem kép és szöveg jó mértékkel megválasztott összjátéka érvényesül benne – az *Egérország* megérdemli, hogy általa nagyobb figyelmet szenteljünk annak a sajátos mediális jelenségnek, amit képregénynek nevezünk.

**Boldog-Bernád István –
Fülöp Dorottya**

■ JEGYZETEK

1. Dunai Tamás: *Képregény: kép és regény?* Studia Litteraria 2013/1–2. 112–113.
2. Chris Dallen: *Mouse Guard's David Petersen*, AVClub.com, 2009.01.30, link: <https://www.avclub.com/mouse-guards-david-petersen-1798215692> [utolsó hozzáférés: 2020. május 11.]
3. Dunai: i.m. 112.

„NEM TÖRTÉNÉSZEKNEK SZÓLÓ TANMESE EZ...”

Gyáni Gábor: *A történeti tudás*

■ „Történész ritkán szánja rá magát, hogy számot adjon arról: mit miért csinál, és mi képezi szakmai tevékenységének az elvi alapját.” Ezzel a mondattal kezdődik Gyáni Gábornak *A történeti tudás* című munkája. A szerző az előbb említett és hasonló kérdésekre igyekszik választ adni, de már az előszóban leszögezi, hogy észrevételei nem „vezetnek minden esetben kategorikus, lezárt és egyértelmű következtetésekhez és tételes megfogalmazásokhoz”, mivel egyrészt „nem

mindig van birtokában a biztos ítélőképességnek”, másrészt „nem szeretné leszűkíteni az alkotó gondolkodás terét”. (14.)

Gyáni Gábor 1982-től a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetében dolgozik, 2016-tól az MTA rendes tagja, emellett egyetemi tanár az ELTE-n és a CEU-n. Az 1983-ban kiadott *Család, háztartás és városi cselédség* című könyve után rendre jelentek meg társadalom-, város-, illetve mentalitástörténeti

munkái, valamint az utóbbi két évtizedben a történetelmélet is érdeklődési körébe került.

A könyv a bevezetőt követően 10 nagy fejezetre tagolódik, mindegyik fejezet pedig alfejezetekre, amelyek olyan fontos történetelméleti kérdéseket ölelnek fel, mint a történeti tény, a történelmi magyarázat és a történetírói bizonyítás, a narrativitás mint reprezentáció és magyarázat, a történelmi esemény – történeti struktúra, determináció, cselekvőség és előre jelezhetőség, a történés ideje – a történés ideje, a történelem tere és a léptékváltás, a történelmi és történetírói tapasztalat, a történelem mint emlék(ezet) és végül objektivitás és a történeti ítélkezés. Ezek közül csak néhányat szándékozom részletesebben bemutatni.

A történelem fogalma és válfajai című bevezető fejezetben a szerző a „Mi a történelem? Mi a történetírás?” kérdések körében vázolja fel egyes gondolkodóknak (Edward H. Carr, Keith Jenkins, Hegel, Nietzsche és mások) a történelemről és történetírásról alkotott nézeteit. Látszólag a válaszok egyszerűnek tűnhetnek, de a példák felsorakoztatásával azt érzékelteti, hogy a múltat többféleképpen lehet elbeszélni, és mivel „sok különböző igény kielégítésére szolgáló történelem létezik egymás mellett”, ezért nem biztos, hogy bármelyik képviselheti biztosan a történeti tudást. (36.)

A bevezetőt követő fejezetben a történeti ténnyel kapcsolatos nézeteiket ismerteti. Kezdi ezt a 19. századi, pozitívista tudományoszmével, amely szerint a forrásokban található adatok megismerése és tárgyilagos „vizsgálata” elegendő a történésznek, hogy kimondja a tudományos igazságot, és ezen eszme jegyében „fektetik le a történetírói munkamódszer szigorú logikai rendjét”. (38.) E felfo-

gás szerint elég közreadni a források szövegeit, amelyekből azonnal kiderül, mi történt a múltban, ennek azonban feltétele, hogy megbízható forrásokat gyűjtsünk össze. Rávilágít ennek a felfogásnak a gyengéjére is, amely az, hogy „egyenlőségjelet tesz a múlt eseményei és annak tényei közé; kizárólag ezen az alapon tekintti ténynek azt, ami az eseményeket megbízhatóan dokumentáló adatok formájában a történész kezébe kerül”. (39.) Ez alapján csak a magyarázattól mentes tények lehetnének bizonyosak – idézi a szerző Marc Blochot, továbbá leszögezi, hogy a történeti tény „nem mint atomi egység adott számunkra, és nem esik egybe az esemény fogalmával sem”. (40.)

Ezt követően ismerteti velünk Reinhart Koselleck, Paul Veyne, Michael Oakeshott, Carl L. Becker, Aron J. Gurevics, M. A. Barg és másoknak a történeti tényről vallott nézeteit, melyek alapján az a meglátás látszik kitűnni, hogy a történeti tény konstrukció, valamint a posztstrukturalizmus és narrativitáselmélet felvetéseit, amelyekben a tény „egyre messzebb kerül az objektivitás követelményétől”. (46.) Richard J. Evans megfogalmazásából tűnik ez ki, aki kimondja, hogy az esemény az, ami múltban történt, a tény pedig „annak emberi konstrukciója (vagy reprezentációja, netán egy róla szóló kijelentés», az esemény dokumentációja, amely behatárolt a „pontosság, a tévedés, a szerkesztés, a jelentőség és egyáltalán az emberkéztől származó beszámoló megannyi korlátjával...” (46.)

Gyáni Gábor szerint a történeti tény körül forgó viták és eszmeváltások lényege, hogy a történetírás tudomány jellegét igazolhatják vagy kérdőjelezhetik meg. Annak érdekében pedig, hogy a modern történetírás szakszerű ténytudománynak te-

kinthető legyen, nem szabad lemondani a „tény mint objektív adottság fogalmáról” (51.), és teret engedni azon felfogásoknak, melyek a történeti tényt mint konstruált entitást tartják számon. Ha pedig utat engedünk ezeknek az értelmezéseknek, akkor veszélybe kerül a történetírás tudományként való megítélése.

A következő fejezetekben a szerző a történész feladataival, módszereivel, bizonyítási eszköztárával és hasonló kérdésekkel kapcsolatos ismeretelméleti vitákat tárja az olvasó elé. Ilyen a nyelv szerepe a történeti megértés és történeti tudás szempontjából, amely különösen fontos, hiszen a történész rendszerint írott forrásokkal dolgozik, de az egykori szövegekben megjelenő nyelv eltérő a történész jelenében használatos nyelvtől, nem feltétlenül érthető az utókor számára, így értelmezésre szorul, ami gyakran fáradtságos, hosszú munkának bizonyul. A nyelv kérdésén belül vizsgálat alá helyezi a történetírói nyelv retorikáját, valamint magát a lábjegyzetet is mint a „tények erejére alapozott tudományos” beszéd hitelesítőjét (98.), a történetírás mint tudományos tevékenység bizonyítékát. A szerző munkájában helyet kap a történelmi determinizmus körül kialakult viták ismertetése is, valamint a kontrafaktuális történelem, a „Mi lett volna, ha...?” kérdés köré felépülő elbeszélés. Ez a téma azért is érdekes, mert általában azt a nézetet valljuk, hogy a kontrafaktuális történelem időpocsékolás, a „Mi lett volna, ha...?” kérdés történetietlen, de be kell ismerni, hogy sokszor elragadja az embert az alternatív história gondolata, és egy egész nagy piac alakult ki köré: könyvekben, sorozatokban, videójátékokban élhetjük át alternatív módon a múltat.

Viszont vannak esetek, amikor ennek a kérdésnek lehet létjogosultsága. Példának erre a szerző Robert A. Kann spekulációját hozza fel, miszerint „»Meg kellett volna-e menteni a Habsburg Birodalmat?«” (201.) Gyáni szerint akkor jogosult ez a kérdés, ha ténylegesen volt lehetőség arra, hogy a birodalom megmeneküljön a széteséstől, továbbá más kérdéseket is meg kell válaszolni, hogy például miért is érdekel minket a „Mi lett volna, ha...?” kérdésre a válasz. Ezt követően részletesebben ismerteti a fent említett kérdéssel kapcsolatos eszmefuttatást, de végül arra a következtetésre jut Kann, hogy nincs semmiféle bizonyíték arra, hogy ma jobb lenne, ha a Habsburg Birodalom nem bomlott volna fel, továbbá „»a történelemben [...] nincsenek sem biztos előrejelzések, sem biztos alternatívák«” (203.), amivel a szerző is egyetért, bár kijelenti, hogy a „minden előre meg van írva”, túlzott determinista felfogás kiiktatja az emberi tényezőt a történelemből.

A fennebb említetteken kívül szót kap a történelem és fikció kapcsolata is, amely témában a szerzőnek jelent meg már korábban is munkája, *Történelem és regény: a történelmi regény* című tanulmány 2004-ben, de külön figyelmet szentel a hatodik fejezetben a történész legalapvetőbb „nyersanyagának”, az időnek is. Megjegyzi, hogy a történész figyelmét annyira leköti „az elbeszélte múltbeli történet pontos datálásának a kötelessége”, hogy „alig foglalkozik az idő önmagában vett fogalmával”. (223.) Az idővel kapcsolatos elméletek vázolását a 19. században megalkotott, objektív idővel kezdő, amely a historista történetírás terméke, ezt követően ismeret más, idővel kapcsolatos teóriákat (Fernand Braudel, Siegfried Kracauer, Reinhart Koselleck, François Hartog, Paul Ricœur, Michel de Certeau, Big

History). Ma a lineáris elbeszélés logikája „hiteti el az olvasóval, hogy a [történész] a múlt igaz beszámolójával szolgál”. (232.) Tudományos munkákban szigorúan elvárt, hogy kiderüljön, pontosan hol járunk az időben, a korábban említett objektív időfelfogás jegyében, azonban az említett történészek és filozófusok elméleteinek és nézőpontjainak ismeretése remek alapot biztosít, hogy közösen a szerzővel elmerengjünk az idő kérdésén és a történelem korszakolásának problémáján, kitérve az északi féltéken kívül élő, „történelem nélküli népeknek” a korszakolási kérdésére, valamint az igeidők használatára is a történeti diskurzusban.

A szerző vizsgálat alá veszi a tér fogalmi meghatározásait is a hetedik fejezetben, bemutatva Michel Foucault, Bernard Lepetit, George Simmel és Walter Benjamin elméleteit, valamint a múlt láthatóvá tételének kérdését: festészetet, fotográfiát, a filmet, amik olykor arra indítják a történészt, hogy elmélyítse a kutatásait a témában, megemlítve itt az amerikai történész, Natalie Zemon Davis *Martin Guerre visszatérése* című történeti antropológiai munkáját. Az azonos című – Zemon Davis munkája előtt elkészült – film ráébresztette az amerikai historikust, hogy a ténybeli tudás hiányosságai sokszor rákényszerítik a történészt a fikcionalizálásra, továbbá hogy a múlt olyan lehetőségekkel, illetve véletlenekkel van tele, amelyeket a történetíró néha csak sugallatszerűen érthet meg.

A nyolcadik fejezetben történelmi és történetírói tapasztalatról szóló ismeretelméleti viták kerülnek tárgyalásra, ismertetve többek között a történeti megismerés Wilhelm Dilthey által vallott felfogását, élmény és élettapasztalat kapcsolatát, de ezek mellett Robin G. Collingwood kifejezetten radikális álláspontját a törté-

nelmi tapasztalatról és történeti tapasztalatszerzésről, illetve Collingwood nézetei ellenzőinek és nem feltétlenül ellenzőinek, de merőben más nézeteket valló gondolkodók argumentumait, köztük egy magyar filozófus, Tengelyi László elméleteit. Külön alfejezet jut a szélsőséges történelmi tapasztalatoknak, amelyeket tömeggyilkosságok vagy természeti jelenségek által kiváltott tragédiák és sokkoló helyzetek okoznak, illetve az egodokumentumoknak is, amelyek – valamelyest élve a szerző megfogalmazásával –, kiemelik a történelemként elmondható történetek sokszínűségét.

Az utolsó két számozott fejezetben a történelemről mint emlék és emlékezet (személyes, illetve kollektív emlékezet, hagyomány, public history), valamint az objektivitásról és ítélkezéssről van szó. A szerző elének tárja az utóbbi évtizedekben, a történeti megismerés objektivitása és/vagy szubjektivitása körül kialakult vitát, a realista *versus* antirealista szemléleteket. Megemlíti azokat a tényezőket, amelyek könnyen árnyékba boríthatják a történész objektivitását, de megnyugtat, hogy ezek mind szinte kiküszöbölhetetlen velejárói a történészi munkának. Feltevődik a kérdés is, hogy jogosult-e a történész, hogy a múlt felett ítélkezzen, és ha igen, milyen módon élhet a bíraskodás lehetőségével, hogy „továbbra is meg tudjon felelni a történeti megismerés mint igazságtudomány követelményének”. (404.) Ezek azok a kérdések, amelyek soha nem hagyják nyugodni a történész mesterség űzőit, és talán még sokáig vita tárgyát fogják képezni.

A legutolsó, történelmi objektivitást követő fejezetnek a címe *Utóirat. A történeti tudás személyessége*, amelyben a szerző a megismerési folyamatban legnagyobb részt vállaló

tényezőről értekeznek, amely nem más, mint maga a történész, és rávilágít, hogy a „csak elvétve esik szó a történeti tudás természetét érintő diskurzusokban a történész személyiségéről, holott [...] fontos szerep jut számára a történeti beszéd megalkotása során” (416.), hogy a történetírói szubjektivitás nagy súllyal bír a tudás előteremtésében. Szabad György és Berend T. Iván (elő)életét, történeti, valamint politikai tevékenységét és történeti krédóját összehasonlítva állapítja meg a szerző, hogy a történeti tudás természetének megértéséhez és feltárásához szükség van megérteni a történetírókat, azonban a historikus személye és korábbi tapasztalatai önmagukban nem döntenek el, hogy milyen történetnéző szemlélet mellett foglal végül állást. Szükség van arra is, hogy beszámoljunk (elsősorban önmagunknak) történetírói tevékenységünk céljáról, és így tehetünk igazán szert érdemleges történeti tudásra.

A kötet könyvészeti kalauzzal, valamint név- és tárgymutatóval zárul. Ez a könyvészeti kalauz nem a szerző által felhasznált történetelméleti munkák tételes felsorolása, csupán az olvasónak nyújtott segítség azokra a munkákra vonatkozóan, amelyek a legnagyobb hatást gyako-

roltak rá, és a szerző véleménye szerint melyekben érdemes elmerülni a könyvben is tárgyalt, különböző történetelméleti kérdéseket illetően.

Gyáni Gábor *A történeti tudás* című kötete elsősorban történészeknek (és történeti pályára készülőknél) szóló munka, nyelvvezete ehhez igazodik. A kötetben való elmélyülés során, a különböző viták és álláspontok elmélkedésre, önreflexióra készítik az olvasót, és különösen ajánlom azoknak, akik történettudományi kutatásaihoz elméleti alapokra vágynak. Maga a szerző így vélekedik művéről: „Nem történészeknek szóló tanmese ez arról, hogy hogyan kellene a történelmet írniuk, hanem pusztán elmélkedés arról, hogy mit csinálnak, amikor írják a történelmet. Azokkal a történész körökben ritkán tudatosított elvi kérdésekkel foglalatokodom ebben a munkámban, melyek ismerete nélkül is lehet történelmet írni, de talán nem árt tudni a létezésükről, mivel láthatatlanul is ott munkálnak minden egyes gondolati rezdülés és minden egyes leírt mondat mögött. A dolgot kibeszélve akár még jobb történelem is kikerülhet a történész műhelyéből.”

Balló Hunor

